

مؤلفه‌های اندیشه‌های دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای (در بعد منطقه‌ای و بین‌المللی)

سید محسن میرحسینی

عضو هیأت علمی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه یزد

ایرج رحیم پوراصل

دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای، دانشگاه یزد

فاطمه قیمی بشنو

دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۰/۰۵ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۷/۱۱/۱۴)

چکیده

این پژوهش درصدد بررسی راهبرد دفاعی ایران از منظر اندیشه‌های دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای با استفاده از چارچوب نظری رئالیسم تدافعی است. غرب، اهداف دفاعی ایران را در جهت افزایش نسبی قدرت در خاورمیانه می‌داند، درحالی که نویسندگان پژوهش حاضر براین نظر هستند که اندیشه‌ی دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای، بویژه راهبرد دفاع آینه‌نگر، در جهت افزایش امنیت نسبی کشور می‌باشد. این پژوهش در پی پاسخ به این پرسش است که؛ راهبرد دفاع آینه‌نگر در اندیشه‌های دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای بر چه مؤلفه‌های راهبردی استوار می‌باشد؟ هدف اصلی نویسندگان پرداختن به مبانی، مفاهیم، مؤلفه‌ها، گونه‌شناسی و جایگاه راهبرد دفاع آینه‌نگر در اندیشه‌ی دفاعی معظم‌له است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که؛ آیت‌الله خامنه‌ای این راهبرد دفاعی را از طریق گفت‌وگو، دیپلماسی دفاعی برای عرصه‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی مطرح نموده است و این استراتژی متناسب با پیچیدگی‌ها و تنوع عرصه‌های تهاجم دشمنان، و با توجه به شرایط سیاسی-امنیتی منطقه، در پی تغییرات در صف‌بندی‌ها و تحولات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای مطرح گردید و در پایان نیز راهبرد دفاع آینه‌نگر با استراتژی جنگ پیشدستانه (جنگ افغانستان) و پیشگیرانه (جنگ عراق) مورد مقایسه قرار می‌گیرد. پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی می‌باشد و داده‌ها و منابع آن به روش کتابخانه‌ای گردآوری شده است.

کلید واژه‌ها

راهبرد، دفاع آینه‌نگر، آیت‌الله خامنه‌ای، گونه‌شناسی.

مقدمه

با مروری بر اندیشه‌ی راهبردی آیت‌الله خامنه‌ای شاهد اهتمام به مفهوم دفاع آینده‌نگر از هر دو منظر نظری و عملی نزد ایشان هستیم و از سوی دیگر کاوش در اندیشه‌ی دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای جهت احصا و راهبردی نمودن استراتژی‌های دفاعی مناسب در مقابله با تهدیدها و تهاجم دشمنان انقلاب جزء وظایف و مأموریت‌های ذاتی مسئولان، محققان می‌باشد. تمامی نیروهای مسلح باید آمادگی خود را برای دفاع همه‌جانبه از دستاوردها و آرمان‌های انقلاب حفظ کنند (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۶) و هر موضوعی را که ارتباط مستقیمی با قلمرو و سیاست خارجی و دفاعی کشور داشته باشد، می‌توان در عرصه‌ی سیاستگذاری راهبردی آیت‌الله خامنه‌ای مورد سنجش و ارزیابی قرار داد (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵: ۸). بررسی اندیشه‌ی دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای در راستای ارزش‌های متعالی اسلام و نظام جمهوری اسلامی و بر اساس اصول واقع‌گرایانه و عمگرایانه می‌تواند پاسخ به تهدیدهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای توسط ایران را تبیین کند. در این راستا نحوه‌ی نگرش و پاسخگویی به تهدیدات و همچنین فهم دقیق دکترین امنیت و منافع ملی کشور، جز با شناخت ادراک ذهنی و تدقیق در اندیشه‌های راهبردی آیت‌الله خامنه‌ای امکان‌پذیر نیست (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵: ۸). هفت موضوع کلیدی همچون جنگ ایران و عراق، پیامدهای واقعه‌ی یازدهم سپتامبر در شرق و غرب کشور، فعالیت‌های هسته‌ای ایران، بومی‌سازی تکنولوژی‌های دفاعی، حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای در خلیج فارس، خیزش‌های جهان عرب و نهایتاً کنش‌های مستقل و وابسته‌ی برخی بازیگران منطقه‌ای موضوعاتی هستند که در حوزه‌های راهبردی ایران جای دارند و هر کدام از آنها به بخشی از معادله‌ی قدرت و امنیت ایران در محیط منطقه‌ای و بین‌المللی شکل می‌دهد (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵: ۸). نظریه‌پردازان و اندیشکده‌های غرب و بویژه آمریکا علت اصلی کوشش ایران جهت افزایش نقش و نفوذ خود در منطقه‌ی غرب آسیا را افزایش قدرت نسبی^۱ ایران می‌دانند و اهداف و راهبردهای ایران را تهاجمی و گسترش‌خواهانه تلقی می‌کنند. در حالی که ایران نیز همانند هر کشور دیگری تلاش می‌کند تا با در نظر داشتن اندیشه‌ی دفاعی رهبر خود از فرصت‌های جدید در جهت امنیت و منافع ملی خود تا حد امکان بهره‌برداری کند. از علل افزایش نقش ایران در درجه‌ی اول می‌توان به ویژگی‌های طبیعی ساخت قدرت و موقعیت ژئوپلیتیک ایران در منطقه‌ی غرب آسیا اشاره کرد. هنگامی که اندیشمندان سیاسی درباره‌ی منابع قدرت دولت‌ها سخن می‌گویند، توان نظامی و قدرت نیروهای مسلح یک دولت را عنصر اساسی در معادله‌ی قدرت قلمداد می‌کنند (حسنوی و همکاران، ۱۳۹۳: الف). با توجه به تشدید دشمنی‌ها از سوی نظام سلطه که هم‌زمان حاکمیت، فرهنگ، منافع و امنیت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران را هدف قرار داده است، دفاع در برابر تهدیدات خارجی یکی از دغدغه‌های اصلی به شمار رفته و به منظور ایجاد بازدارندگی، باید از روش‌ها و ابزارهای مختلف در جهت مقابله استفاده کرد (حسنوی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۰۷). پس از حوادث ۱۱ سپتامبر، کاخ سفید جنگ پیشدستانه را در دستور کار خود قرار داد (قربانی‌علی‌آبادی، ۱۳۹۰: ۱) و مقامات آمریکایی لزوم تغییر رژیم‌های سرکش را از راه حملات پیشدستانه و جنگ پیشگیرانه^۲ مطرح نمودند (قاسمیان و فلاح‌نژاد، ۱۳۸۷: ۱۰۶). اتخاذ راهبرد حمله‌ی پیشدستانه و جنگ پیشگیرانه توسط دولت بوش موجب دگرگونی تحوّل در عرصه‌ی نظام بین‌الملل، منطقه خاورمیانه و خلیج فارس گردید (قاسمیان و فلاح‌نژاد، ۱۳۸۷: ۱۰۳).

اهمیت و ضرورت تحقیق از دو منظر می‌باشد؛ نخست، ضرورت تئوری‌پردازی و مدل‌سازی اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص دفاع آینده‌نگر و دوم، در شرایط کنونی عرصه‌ی بین‌المللی، این نظریه‌سازی و الگوسازی منجر به دستیابی به منافع و امنیت ملی

1- Relative power

2- Pre-emptive and Preventive war

گردد. از آنجایی که این راهبرد به طور اساسی پاسخی به تهدیدهای خارجی بوده و دارای اهمیت زیادی در حوزه دیپلماسی دفاعی می‌باشد، لذا این پژوهش درصدد پاسخ به این سوال است که؛ راهبرد دفاع آینده‌نگر در اندیشه‌های دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای بر چه مؤلفه‌هایی استوار می‌باشد؟ طبق فرضیه‌ی این پژوهش؛ مؤلفه‌های اساسی دفاع آینده‌نگر را می‌توان؛ دیپلماسی دفاعی، سناریونگاری تهدیدات منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای، گفتمان‌سازی، راهبرد دفاع ترکیبی، سرعت واکنش، مواجهه‌ی فعالانه و کاربرد راهبردی مناسب در نظر گرفت. پژوهش حاضر از نوع توصیفی-تحلیلی است و از نظر داده‌های مورد بررسی با روش کتابخانه‌ای انجام شده است.

۱-۱. منطق نگرانی‌های ایران

از نظر آیت‌الله خامنه‌ای در کنار ایالات متحده، رژیم اسرائیل نیز دشمن اصلی امنیت و ثبات ایران قلمداد می‌شود. نقش عربستان نیز در تجهیز و تأمین مالی گروه‌های به شدت ضدشعبه مانند القاعده، طالبان، و داعش نگرانی شدید آیت‌الله خامنه‌ای در جمهوری اسلامی را برانگیخته است. ایران در قلب منطقه‌ای بحرانی قرار دارد که اطراف آن با چندین موقعیت مکانی برای استقرار نیروهای نظامی آمریکایی و همپیمانان آن احاطه شده است که موضوع تهدیدزایی آن‌ها جدی می‌باشد (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵: ۱۰-۹). پیروزی انقلاب ایران، توازن قدرت و ترتیب امنیت منطقه‌ای را به گونه‌ای بر هم زد که باعث نگرانی رهبران میانه‌رو و حتی رادیکال کشورهای منطقه نسبت به بی‌ثباتی و دوام پایه‌های حکومت‌های خود شد (اسدی، ۱۳۸۷: ۹-۱۰) و از سوی دیگر بر اساس اظهارات فلینت لورت^۱ «سیاست‌های واشنگتن به خصوص از سال ۱۹۸۹ غیرواقع‌بینانه، بدون راهبرد و بر اساس رد درخواست‌های مشروع امنیتی و منافع منطقه‌ای ایران بوده است» (برزگر، ۱۳۸۸: ۱۱۹). در نتیجه، ایران به طور جدی خود را در مقابل معمای پیچیده‌ی امنیتی یافته و به همین دلیل آیت‌الله خامنه‌ای دلیل خوبی برای تمرکز اظهارات راهبردی‌اش بر آمریکا، اسرائیل و عربستان به عنوان سه منبع خطر و یک هدف دارد (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵: ۱۰).

۱-۲. اندیشه‌ی دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای

یکی از مهم‌ترین راه‌های بررسی راهبرد دفاعی کشورها، به کارگیری نظریه‌های گوناگون به واسطه‌ی مفاهیم و مدل‌هایی است که این نظریات ارائه می‌کنند و اصول و مبانی متفاوت این نظریه‌ها سبب شده است تا نتایج حاصل از این کاربست‌ها کاملاً متفاوت از هم باشند (غم‌دیده، ۱۳۹۴: ۹). کشورها به شدت به جایگاه خود در موازنه‌ی قوا اهمیت می‌دهند چون این برتری و مزیت قدرت، چشم‌انداز بقا و امنیت نسبی آنها را افزایش می‌دهد (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵: ۱۲). مهم‌ترین دستاوردهای این اندیشه‌ی دفاعی تبیین دفاع آینده‌نگر می‌باشد و مشتمل بر سرفصل‌های داخلی و خارجی است که سرفصل خارجی آن دارای ابعاد منطقه‌ای، فرمانطقه‌ای و جهانی می‌باشد. دفاع آینده‌نگر نوعی دوراندیشی و روشن‌بینی عمیق است که در قالب طرح‌ها و برنامه‌های دقیق راهبردی است که موجب تأمین منافع ملی کشور می‌شود (مرادپیری، ۱۳۹۱: ۴۴).

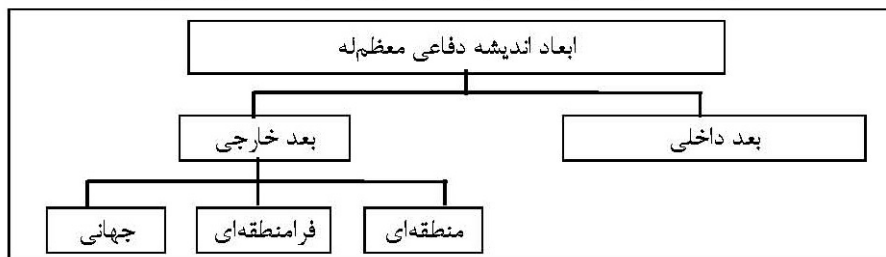
سیاست‌های کلی و راهبردی نظام در قلمرو سیاست خارجی و دکتترین نظامی و دفاعی کشور توسط رهبری تعیین و ابلاغ می‌شود؛ (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵: ۱۱) به اعتقاد ایشان: «اینکه کشور بتواند از خودش دفاع بکند و این را دیگران بدانند که این قدرت دفاعی در کشور هست، خیلی مهم است» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳). در راهبرد دفاعی ایران یکپارچگی دارالاسلام و جهاد تدافعی

امور جدی تلقی می‌شوند (نخعی، ۱۳۷۶: ۲۳۶) که دارای چارچوب نظری اصولی، مستدل و با اهمیت در امور نظامی است تا جامعه در برابر خطرهای و تهدیدهای سخت و نرم دشمن مصون و ایمن ماند (حسنوی و همکاران، ۱۳۹۳: ۳).

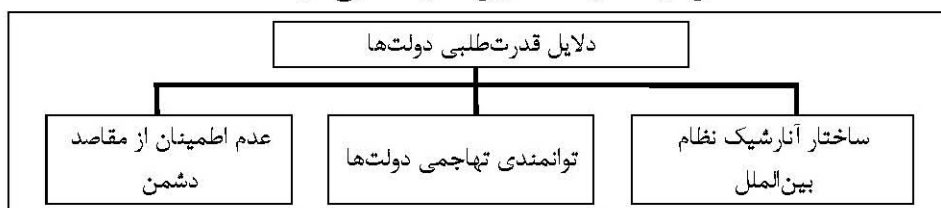
۱-۳. واقع‌گرایی تدافعی

نویسندگان در چارچوب نظریه‌ی رئالیسم تدافعی^۱ سعی دارند مؤلفه‌های اندیشه‌ی دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای را مورد واکاوی قرار دهند. این نظریه، به طور کلی هدایت سیاست خارجی کشورها را پاسخی به تهدیدهای خارجی می‌داند. در این چارچوب از نظر نویسندگان، راهبرد دفاع آینده‌نگر آیت‌الله خامنه‌ای، این پتانسیل را به ایران می‌دهد که در شرایط خاص افزایش ناامنی در فضای سیاسی-امنیتی منطقه‌ی خاورمیانه و شمال آفریقا (منا) با راهبرد دفاع آینده‌نگر و حضور فعال در زیرسیستم‌های^۲ منطقه بتواند امنیت نسبی خود را حفظ کند؛ چراکه اهداف ایران در منطقه بیشتر تدافعی می‌باشد و راستای افزایش امنیت نسبی کشور است.

نمودار شماره ۱. ابعاد اندیشه دفاعی مقام معظم رهبری

نمودار شماره ۲. دلایل قدرت‌طلبی دولت‌ها

نظریه‌ی واقع‌گرایی برای اولین بار از سوی توماس هابز در دوره‌ی نهضت اروپایی مطرح شد (موسوی، ۱۳۹۱: ۲۲) و در تمامی پنداشته‌های اندیشمندان بر اندیشه‌ی بدبینی نسبت به ذات انسان استوار است (عمویی و حسین‌خانی، ۱۳۹۰: ۱۶۰). از منظر واقع‌گرایی، تعارض میان دولت‌ها به علت ماهیت سلطه‌گری اجتناب‌ناپذیر است (قوام، ۱۳۹۰: ۱۰). این سؤال که آیا هدف اصلی دولت‌ها ایجاد امنیت است یا افزایش قدرت، باعث شکل‌گیری دو گروه در میان رئالیست‌ها شده است: رئالیست‌های تدافعی و

1- Defensive Realism

۲- زیرسیستم‌های منطقه‌ی مناسبت‌شامل؛ زیرسیستم خلیج فارس، زیرسیستم شامات و زیرسیستم شمال آفریقا می‌گردد (نویسندگان).

رتالیست‌های تهاجمی (بیلیتس و اسمیت، ۱۳۸۸: ۳۴۴). آن چه سبب تشخیص رتالیسم تدافعی شده، ظهور و تولد رتالیسم تهاجمی جان میرشایمر^۱ بوده است؛ به عبارت دیگر رتالیسم تدافعی روی دیگر سکه‌ی رتالیسم تهاجمی است. در رتالیسم تدافعی دغدغه‌ی امنیت، اساسی‌ترین مسئله است (برزگر، ۱۳۸۸: ۱۲۴). امنیت در نزد واقع‌گرایان به معنی نبود تهدید امنیت فیزیکی آن‌هم از نوع نظامی است (سازمند و قنبری، ۱۳۹۱: ۴) و سؤال اصلی برای این گروه از رتالیست‌ها این است که اصولاً دولت‌ها چه زمانی بایستی به پیشینه‌سازی قدرت روی آورند. رتالیست‌های تدافعی به رابطه میان آنارشی و استلزامات نظام بین‌الملل از یک‌سو و رفتار دولت‌ها از سوی دیگر توجه دارند. فرض واقع‌گرایی تدافعی این است که آنارشی بین‌المللی معمولاً خوش‌خیم است؛ به عبارت دیگر دولت‌ها زمانی اقدام به گسترش نفوذ و افزایش قدرت خود می‌کنند که احساس ناامنی کنند. بر این اساس حضور دولت در خارج از مرزهای ملی فقط در شرایط تصور ناامنی صورت می‌گیرد. بنابراین امنیت در نگاه تدافعی‌ها برابر است با برخورداری از قدرت کافی برای ایجاد موازنه (برزگر، ۱۳۸۸: ۱۲۴). تدافعی‌ها بر این باورند که مخاصمه در برخی شرایط اجتناب‌ناپذیر است زیرا دولت‌های متجاوز و توسعه‌طلبی وجود دارند که نظم جهانی را به چالش می‌کشند و نیز برخی از کشورها تنها در راستای تعقیب منافع ملی خود ممکن است درگیری با دیگر کشورها را اجتناب‌ناپذیر کنند (برزگر، ۱۳۸۸: ۱۲۵). به نظر میرشایمر دلیل اصلی قدرت‌طلبی دولت‌ها را باید در سه چیز جستجو کرد؛ ساختار آنارشیک نظام بین‌الملل، توانمندی‌های تهاجمی که همه‌ی دولت‌ها از آن برخوردارند و عدم اطمینان در مورد نیات و مقاصد دشمن بیشترین چیزی است که در این میان برای تبیین روابط بین‌الملل ضرورت دارد (مشیرزاده، ۱۳۸۸: ۱۳۲).

۲. الگوی مفهومی اندیشه‌ی دفاعی

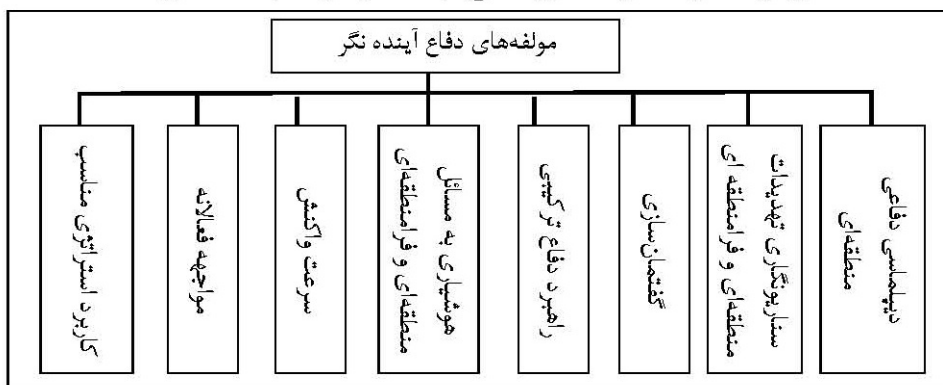
آیت‌الله خامنه‌ای پس از پایان جنگ ایران و عراق علی‌رغم اینکه ایران همچنان از سوی نیروهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تهدید می‌شد، بازدارندگی را به عنوان پایه‌ی اصلی دکترین نظام ایران نسبت به تهدیدات فزاینده تعیین نموده و رویکردی همه‌جانبه به مقوله‌ی دفاع دادند (مرادپیری، ۱۳۹۱: ۱۰۴). ایشان معتقد بودند «برای اعمال قدرت و تفوق بر دشمن، ابتدا بایستی به شناخت ضعف‌های دشمن و توانایی‌های خود پردازیم و سپس به تدوین راهبردی مناسب اقدام کنیم» (قاسمی، ۱۳۹۱: ۶۹).

۲-۱. مؤلفه‌های دفاع آینده‌نگر

با تأمل و درک صحیح از تحلیل محتوای بیانات آیت‌الله خامنه‌ای و ماهیت قدرت سخت و نرم می‌توان حداقل هشت مؤلفه برای دفاع آینده‌نگر شناسایی کرد. در این الگو متغیرهای مستقل ابعاد دفاع آینده‌نگر شامل دیپلماسی منطقه‌ای، گفتمان‌سازی، راهبردهای دفاع ترکیبی، مواجهه‌ی فعالانه و کاربرد راهبرد و تاکتیک‌های مؤثر به صورت کلی می‌باشد. راهبرد دفاع آینده‌نگر به معنی مدیریت

بهینه‌ی امکانات و تجهیزات، در راستای ارتقا، اثربخشی و کارایی آن‌ها و تعیین میزان استفاده از قدرت سخت و قدرت نرم و یا ترکیبی از آن‌ها جهت مقابله با تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای می‌باشد (حسنوی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴).

نمودار شماره ۳. مولفه‌های دفاع آینده‌نگر در اندیشه معظم‌له

برای مقابله با این دسته از تهدیدها باید با ترکیبی از ابزارها و مدل‌های دفاع نرم با مدل‌های دفاع سخت و با بهره‌گیری از آینده‌نگری نسبت به محیط، سرعت واکنش و انعطاف‌پذیری است که منجر به شکست یا ناکامی می‌شود (حسنوی و همکاران، ۱۳۹۳: ۷). با ظهور نوع جدید تهدیدها در اشکال گوناگون، دیگر با نگاه سخت افزارانه نمی‌شود با آن تهدیدها مقابله کرد (حسنوی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴).

۱-۲. دیپلماسی دفاعی منطقه‌ای^۱

دیپلماسی دفاعی منطقه‌ای، بخشی از سیاست‌های نظام جمهوری اسلامی است که به عنوان یک ابزار مهم در تحقق اهداف کلان کشور نقش آفرینی می‌کند (مینائی، ودیگران، ۱۳۹۵: ۷). رهبری در این زمینه اعتقاد دارند که «ما باید در دیپلماسی موضع فعال داشته باشیم. بخصوص در مسائل منطقه که امروز مسائل بسیار پیچیده‌ای است؛ مسائل سوریه، عراق، لبنان، شمال آفریقا، افغانستان و پاکستان. مسائل فوق‌العاده پیچیده‌ای است؛ خیلی لازم است که با دقت و هوشیاری وارد میدان شویم» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۶/۳). دیپلماسی دفاعی از طریق طیف گسترده‌ای از فعالیت‌هایی که با هدف ارتقای اعتماد در میان دولت‌ها است، ترویج می‌یابد و به منصفه‌ی عمل می‌نشیند، روابط همکاری و مشارکت میان کشورها بدون «اعتماد»، بی‌اساس و از دست رفته می‌باشد. ائتلاف‌هایی که میان کشورهای حاکمیت‌دار تشکیل شده است، نتیجه‌ی دیپلماسی دفاعی می‌باشد که موجب شکل‌گیری خط‌مشی سیاست دولت گردید که کشورها با بسط اعتماد بر روی آن به منظور همکاری در سطوح سیاسی و نظامی و ایجاد یک سازوکار قانونی اقدام کنند (Fetic, 11: 2014). آیت‌الله خامنه‌ای در این زمینه معتقدند که: «شاخص دیپلماسی خود را، مقابله با رفتار جهان نظام سلطه و خروج از قاعده سلطه‌گر و سلطه‌پذیر می‌دانیم» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۰۵/۳۰). مهمترین مشخصه‌ای که برای دیپلماسی پیشگیرانه^۲ و دفاع وجود دارد، توسعه‌ی فضای اعتماد در میان کشورها است و از لحاظ اهداف خاص می‌توان به این واقعیت اشاره کرد که دیپلماسی دفاعی از طریق فرآیند عملیاتی‌سازی آن، برای ایجاد اعتماد طراحی شده است به طوری که دیپلماسی پیشگیرانه می‌تواند پس از

1- Regional Defense Diplomacy

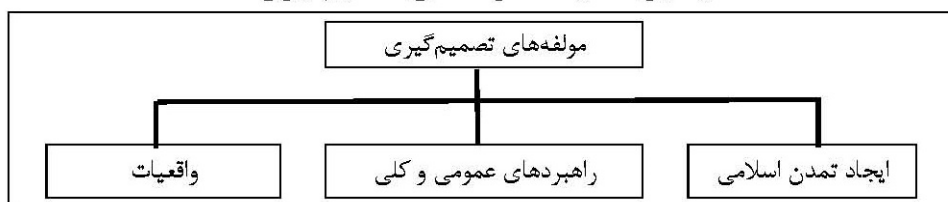
2 -Preventive Diplomacy

انجام یا در حال انجام، آن نقش را بر عهده بگیرد و آن را در تعهدات خود به کار ببندد یا از روند مناقشه، پیشگیری کند (Fetic, 2014: 11).

۲-۱-۲. سناریونگاری تهدیدات

آیت‌الله خامنه‌ای برخلاف کارشناسان و تحلیلگران، تمرکز ارزیابی و تحلیل خود را به رمزگشایی سناریوی آمریکا قرار داده و در این راستا همه ی اذهان را به نفوذ دشمن متوجه کرده‌اند: «تا چشم‌انداز را برای خود تعریف نکنیم، هیچ کار درستی صورت نخواهد گرفت، اگر برنامه‌ریزی نکنیم، اگر همت نکنیم، حرکت نکنیم، به مقصد نخواهیم رسید» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۳/۰۴/۱۷). در شرایطی

جدول شماره ۴. مؤلفه‌های تصمیم‌گیری

که همه ی کارشناسان و تحلیلگران از زوایای مختلف مشغول تحلیل و واکاوی امور بودند، رهبر انقلاب از دریچه ی دیگری به رویدادها نگرسته و نگرانی خود در این‌باره را در بیانات مختلف ابراز داشتند: «ما در منطقه امنیت و آرامش می‌خواهیم، تسلط ملت‌ها را می‌خواهیم؛ سیاست آمریکا در منطقه ایجاد ناامنی است» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۱/۱). «نیت آنها این بود که از این مذاکرات [هسته‌ای] و از این توافق [برجام]، وسیله‌ای پیدا کنند برای نفوذ در داخل کشور. ما این راه را بستیم در منطقه هم آنها می‌خواهند نفوذ ایجاد کنند، حضور برای خودشان دست‌وپا کنند و اهداف خودشان را در منطقه دنبال کنند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۵/۲۶). «دستگاه‌های استکباری و در رأس آنها آمریکا، ملت‌ها را در منطقه بتدریج بدبخت می‌کند؛ هدف آنها این است» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۱/۱). «ما در سطوح مختلف تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی نظام، وظیفه داریم به مسائل گوناگون کشور با نگاه کلان و جامع نگاه کنیم. جبهه استکبار منافی برای خودشان در منطقه تعریف کردند با نگاه استکباری و به دنبال این هستند که همه مسائل منطقه را با توجه به این منافی که برای خود تعریف کردند، حل بکنند، هدفشان این است که این منطقه را با محوریت رژیم صهیونیست، متعلق به خودشان کنند و حاکمیت خودشان را در آنجا مستقر کنند؛ یک استراتژیست با نگاه به نقشه دشمن در این منطقه، باید بداند که چه باید انجام بدهد؛ سه مؤلفه بزرگ را برای همه تصمیم‌گیری‌ها و همه اقدام‌ها در نظر داشته باشد: مؤلفه اول عبارت است از «ایجاد تمدن اسلامی» مؤلفه دوم عبارت است از راهبردهای عمومی و کلی؛ و سوم واقعیات، واقعیات‌ها را هم باید درست فهمید، آنچه که از واقعیات‌ها موجب اقتدار است، آنها را باید شناخت؛ آنچه از واقعیات‌ها که کمبود و نقص است (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۶/۱۴).

۲-۱-۳. گفتمان‌سازی

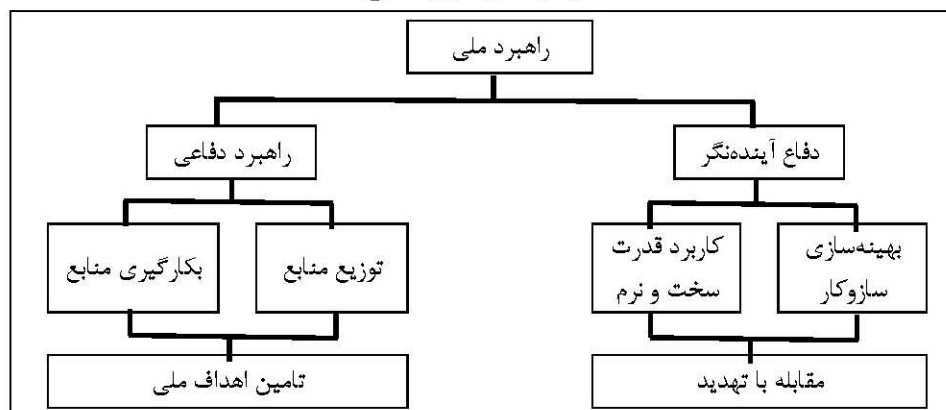
یکی از حوزه‌های که مورد توجه خاص رهبر معظم انقلاب می‌باشد، حوزه ی گفتمان‌سازی است. از نظر ایشان: «گفتمان یعنی اینکه یک مفهوم و یک معرفت در برهه‌ای از زمان در جامعه همه‌گیر گردد» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۰۹/۲۳). گفتمان به معنای نظام ارزش‌ها، قواعد و معانی در یک زمینه است که دارای تأثیرات مستقل بوده و بر کلیه ی ابعاد و جوانب حیات اجتماعی سایه می‌افکند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۷: ۷۵-۷۴). رهبر انقلاب، گفتمان را: «شعار پرمحتوا و حاکی از حقیقت قابل گسترش فکری که جهت‌دهنده

و برانگیزاننده است» می‌دانند و معتقدند که فضای گفتمان باید فضای معتقد به یک مبنای فکری یا عملی باشد. تصمیم‌ساز بودن گفتمان نکته دیگری است که رهبر انقلاب بر آن تأکید می‌کنند (جلوداریان، ۱۳۹۶). «اگر چنانچه گفتمان‌سازی کردید، ذهن‌ها را آماده کردید، آن وقت می‌توانید ذهن مردم را بسیج کنید به سمت یک حقیقتی تا آنرا مطالبه کنند. وقتی مطالبه کردند، مسئولین ناچارند انجام بدهند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۰۴/۱۲). از نظر ایشان: «یکی از شرایط تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت گفتمان‌سازی است و مستلزم بهره‌گیری از نخبگان و صاحب‌نظران است» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۱۲/۱۴). «ما امروز در مسائل فضایی، هسته‌ای، نانو، فناوری زیستی و دیگر موارد گوناگون، پیشرفت‌های زیاد و مهمی داریم؛ این پیشرفت‌ها ناشی از گفتمان‌سازی است» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳).

۲-۱-۴. راهبرد دفاع ترکیبی

راهبرد دفاع ترکیبی به عنوان یکی از ارکان مهم و زیرمجموعه‌ی راهبرد ملی کشورها مورد توجه سیاستمداران قرار دارد. «راهبرد

نمودار ۶. راهبرد ملی

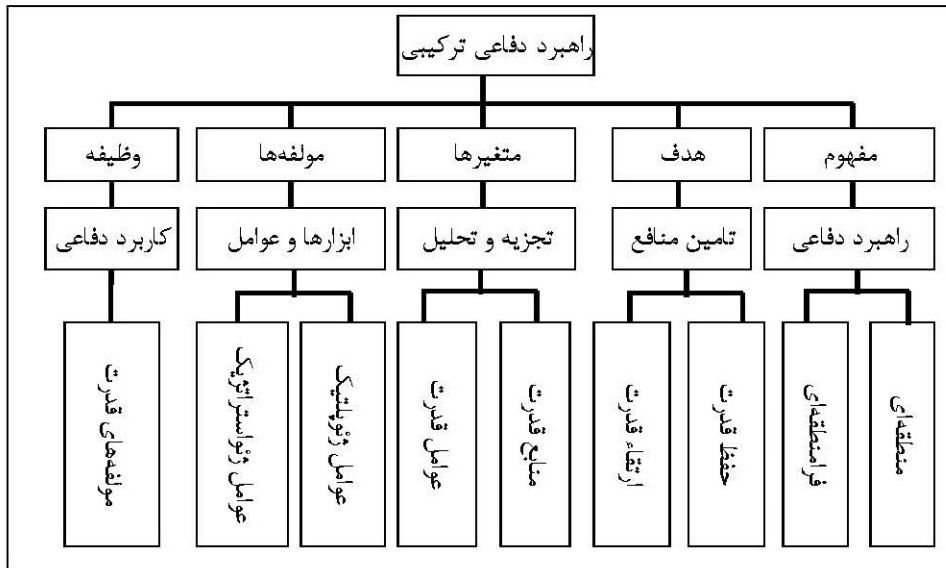
دفاع ترکیبی عبارت است از؛ چگونگی توزیع و به‌کارگیری منابع و مقدرات و ابزارهای ملی برای تامین اهداف دفاعی» (نوذری، ۱۳۹۵: ۴۱). از دیدگاه رهبری اجزای راهبرد دفاعی شامل موارد ذیل می‌گردد: «یکی سد دفاعی ملی است آن روحیه انقلابی و دینی مردم، یکی از آن سه عنصر اصلی حفظ امنیت کشور است؛ یکی همین تشکیلات نظامی ما و تشکیلات امنیتی ما است؛ یکی هم مسئله فنی ما و ابزارهای ما است، اینها در حفظ امنیت کشور خیلی تأثیر دارد. اینکه کشور بتواند از خودش دفاع بکند و این را دیگران بدانند که این قدرت دفاعی در کشور هست، این خیلی مهم است» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۶/۳). راهبرد دفاع ترکیبی عبارت است از «علم و هنر به‌کارگیری همه قدرت کشور در جهت دفع تهدیدها و تامین امنیت ملی» (محمد زاده و نوروزی، ۱۳۷۸: ۱۵). آیت‌الله خامنه‌ای معتقدند: «دشمن، قدرت دفاعی را در کشور نمی‌تواند تحمل بکند، بنابراین یکی از اساسی‌ترین کارها همین است که ما ابزارهای دفاعی‌مان را تقویت بکنیم و هرکدام از این سه عامل یعنی عامل روحیه مردم، عامل حفظ و استحکام تشکیلاتی دستگاه‌های حافظ امنیت، و عامل ابزار و وسیله تضعیف بشود به ضرر ما است» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۶/۳).

همان گونه که در نمودار شماره ۶ ملاحظه می‌گردد، بخش اعظم منابع، ابزارها و مؤلفه‌های قدرت ملی یک کشور، عوامل ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک هستند. دفاع آینده‌نگر نیز متناسب با راهبرد دفاعی، ترکیبی از استراتژی‌ها و تاکتیک‌های سخت و نرم می‌باشد. شرایط جغرافیایی نقش بسیار تعیین کننده‌ای بر قدرت ملی و در نتیجه راهبرد یک کشور دارد. وسعت، وضعیت طبیعی

همسایه‌ها، شرایط اقلیمی و نوع منافع کشور تا حد بسیار زیادی بر رویه‌های سیاسی و راهبرد نظامی ایران تأثیر داشته و بر این اساس «تفکر ملی» استراتژیست‌های ایران را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد (متقی، بی‌تا).

نمودار ۷. راهبرد دفاعی ترکیبی

۲-۱-۵. هوشیاری نسبت به مسائل منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای

آینده‌نگری نسبت به مسائل منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و توانایی درک وضعیت متغیر آن‌ها، یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌ها در حوزه‌ی دفاع آینده‌نگر می‌باشد زیرا تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای دائم در حال تغییر می‌باشد و اگر نتوان متناسب با آن‌ها تحول پیدا کرد تحقق بازدارندگی امکان‌پذیر نخواهد بود. البته هوشیاری نسبت به مسائل منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، بارها از سوی آیت‌الله خامنه‌ای مطرح شده است: «سالهاست که ما اعلام کرده‌ایم آماده هستیم با کشورهای منطقه دور هم بنشینیم و به کمک هم دیگر خلیج فارس را امن کنیم، دست متجاوزان را در این منطقه کوتاه نماییم و نگذاریم کسی به حقوق دیگری تجاوز کند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۲/۲۶). «آن طور که انسان احساس می‌کند، امروز، دنیا در جریان یک تحولات مهمی است؛ آستان تحولات مهمی است؛ همه دنیا، نه فقط منطقه آسیا یا آفریقا یا غرب آسیا به خصوص؛ در همه عالم احساس می‌شود تحولاتی در حال وقوع است؛ بایستی در این تحولات، نقش ایفا کرد» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۱۰/۲۶). «آمریکا، به ما می‌گوید شما چرا در منطقه حضور دارید! خوب، ما اگر در منطقه حضور داریم باید از تو اجازه بگیریم؟ ما برای حضور در منطقه بایستی با دولت‌های منطقه مذاکره کنیم، شما چرا در منطقه هستید؟ اینجا منطقه ما است شما اینجا چه کار می‌کنید؟ منطقه ما است، خودمان با مردم منطقه و با حکومت‌های منطقه مذاکره می‌کنیم» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۱۲/۱۷).

۲-۱-۶. سرعت واکنش

با توجه به سرعت تغییرات و دگرگونی‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و وابستگی راهبردی اتخاذ شده به زمان، لازمی دفاع آینده‌نگر سرعت واکنش به تهدیدات و عکس‌العمل در قبال چالش‌ها می‌باشد. در این راستا دسترسی سریع نظام به هریک از سازوکارها و ابزار سخت و نرم برای دفاع مهم و حیاتی است. در این خصوص آیت‌الله خامنه‌ای معتقدند: «خصوصیتی که باید نیروهای مسلح ما به آن توجه داشته باشند مسئله عمل به آیه ۶۰ سوره شریفه انفال است. معنای این آیه این است که غافلگیر نشوید» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۱/۳۰).

۲-۱-۷. مواجهه‌ی فعالانه

مواجهه‌ی فعالانه یعنی یک نظام سیاسی با در نظر داشتن توانمندی‌های نظامی و سیاسی و با استفاده از منعطف‌ترین شیوه‌ها، تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای را به فرصت تبدیل کند تا از آن طریق به امنیت و منافع ملی خود دست یابد. در این زمینه آیت‌الله خامنه‌ای می‌فرمایند: «یک بخش امنیت منطقه است. امروز منطقه ما منطقه ناامنی است. اولاً به خاطر دخالت قدرت‌های سلطه‌گر است؛ دخالت آمریکا، دخالت صهیونیسم از هر وسیله‌ای برای نفوذ، استفاده می‌کنند آنچه در منطقه بسیار مهم است، همین است که ملت‌های منطقه و دولت‌های منطقه ما احساس توانایی کنند و به کار بپردازند؛ آن وقت دشمن نفوذکننده، مجبور می‌شود عقب‌نشینی کند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۶/۲۶). «اگر به مردم معمولی دنیا، توجهی به آنها داده شود، این‌ها ناگهان به فکر می‌افتند که علت اینکه این قدر اسلام در این مطبوعات صهیونیستی، در این شبکه‌های تلویزیونی وابسته به محافل قدرت مورد تهاجم قرار می‌گیرد چیست؟ این خود زمینه یک پرسش است و می‌تواند این تهدید را تبدیل به فرصت کند» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۱۲/۲۱). «ما توانستیم از همین محدودیت‌ها به عنوان یک فرصت استفاده کنیم. همین منع‌ها و تحریم‌ها و محدودیت‌ها موجب شد که ما در میدان‌های نوآوری و ابتکار، در همه زمینه‌ها، به پیشرفت‌هایی دست پیدا کنیم» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۰۷/۲۰).

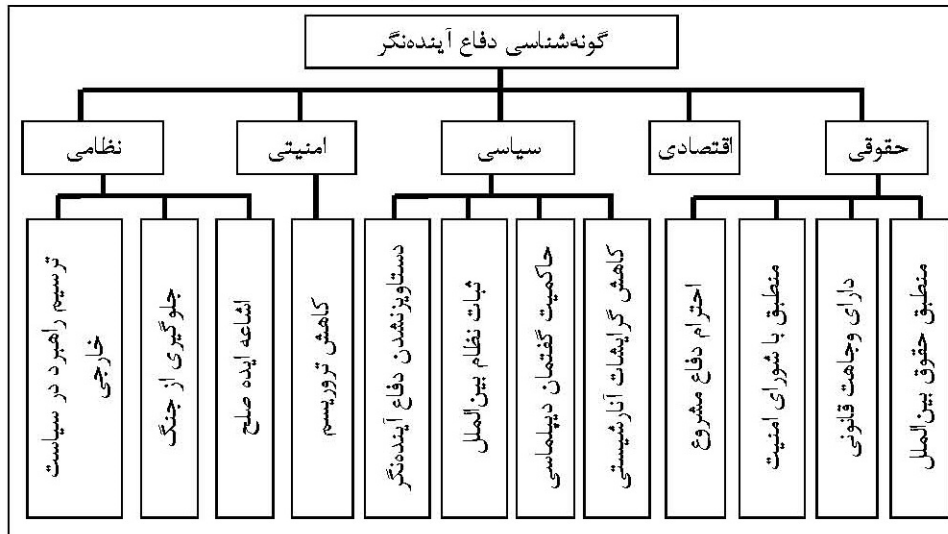
۲-۱-۸. کاربرد راهبرد و یا تاکتیک مناسب

از مؤلفه‌های دفاع آینده‌نگر آن است که یک نظام سیاسی با توجه به دور و نزدیک بودن تهدیدها، تاکتیک‌های دفاعی کوتاه و میان‌مدت مناسب جهت تأمین امنیت و منافع ملی تعیین کند. «یکی از واقعیت‌های کشور، حضور شگفت‌آور جمهوری اسلامی در این منطقه است؛ نه حضور مادی و جسمانی و حضور فیزیکی، بلکه حضور معنوی. یکی از چیزها این که آمریکایی‌ها در مذاکرات پشت پرده‌شان در نشست‌هایی که با عناصر دولت‌های این منطقه آنها از ایران شکایت می‌کنند و از آمریکا توقع دارند که اعمال فشار کند، او هم می‌گوید خب چه کار کنم، نمی‌توانم! خب، این یک واقعیتی است؛ یکی از واقعیت‌ها این است: نفوذ گسترده جمهوری اسلامی» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۴/۲۰).

۳. گونه‌شناسی دفاع آینده‌نگر

بی‌شک گونه‌شناسی دفاع آینده‌نگر از محوری‌ترین مباحث در این خصوص می‌باشد. گونه‌شناسی دفاع آینده‌نگر از نظر رهبری: حقوقی، اقتصادی، سیاسی، نظامی و امنیتی می‌باشد (فصیحی، ۱۳۹۴)

نمودار شماره ۸. گونه‌شناسی دفاع آینده‌نگر

به لحاظ نظری، نحوه‌ی پاسخگویی به تهدیدات و همچنین فهم دقیق‌ترین امنیت ملی کشور تا به امروز، جز با ادراک اندیشه‌های راهبردی آیت‌الله خامنه‌ای امکان پذیر نبوده است (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵: ۱۱)؛ چراکه اصول دفاعی غالباً از سوی رهبران ارشد کشورها به عنوان راهبرد نظام سیاسی اتخاذ می‌شود (مرادپیری، ۱۳۹۱: ۸۳).

۳-۱. حقوقی

«اسلام استفاده از خشونت را اصل قرار نداده است» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۷۹/۰۱/۲۶). ولی بر اساس مبانی راهبرد دفاع آینده‌نگر «دفاع از حقوق ... مسلمانان عالم، ... در هر نقطه‌ی عالم؛ ... جزو اصول ماست» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۸۱/۰۳/۱۴). در حقوق بین‌الملل نیز به‌طور عام توسل به زور ممنوع است. اما منشور ملل متحد در دو مورد توسل به زور را مجاز می‌داند؛ مورد نخست، دفاع مشروع و مورد دوم، مجوز شورای امنیت برای اعمال زور است (یزدان‌فام، ۱۳۸۶: ۳۹۰).

۳-۱-۱. مؤید اصول حقوق بین‌الملل

آیت‌الله خامنه‌ای با اشاره به پایبند نبودن بسیاری از ارتش‌های جهان به قوانین بین‌المللی ... هنگام پیروزی یا شکست، افزودند: نمونه‌ی بارز این موضوع، رفتار قدرت‌های جهانی ... است که هیچ‌اقتنایی به قوانین بین‌المللی ... نمی‌کنند. در همین راستا خاطر نشان کردند: یکی از خصوصیات [دفاع آینده‌نگر]، پایبندی به تعهدات ... است (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۱/۳۰). ولی در قیاس با دفاع آینده‌نگر، راهبرد جنگ پیشدستانه و پیشگیرانه، مبانی و اصول حقوق بین‌الملل را بی‌اعتبار ساخته است و بنا به گفته‌ی سرمایه‌یکل

هوارد^۱ رییس جمهور وقت آمریکا- جرج بوش پسر- در حال نابود کردن تمام ساختار حقوق بین الملل بوده است (قاسمیان و فلاح نژاد، ۱۳۸۷: ۱۰۸).

۳-۱-۲. وجاهت قانونی دفاع آینده نگر

«اسلام دین جامعی است؛ دین یک بعدی نیست. آن جایی که حکومت اسلام در مقابل زور و تجاوز از قانون قرار می گیرد، بایستی با قدرت، با قاطعیت، رفتار کند» (آیت الله خامنه ای، ۱۳۷۹/۰۱/۲۶). با توجه به مفهوم و شرایط قاعده ی عرفی و قطعنامه های ۱۳۶۸ و ۱۳۷۳ شورای امنیت، در حقوق بین الملل، جنگ پیشدستانه و پیشگیرانه غیرقانونی می باشد؛ همانگونه که در مورد حمله ی آمریکا به عراق، دبیرکل سازمان ملل متحد آن را «غیرقانونی و نامشروع» اعلام کرد (قاسمیان و فلاح نژاد، ۱۳۸۷: ۱۰۸). لذا این معیارهای محدودکننده حملات پیشگیرانه را ممنوع و حملات پیشدستانه را مقید و مشروط می سازد (بیزدان فام، ۱۳۸۶: ۳۹۰).

۳-۱-۳. انطباق با اصول شورای امنیت

«خشونت غیر قانونی، نه فقط بد است، بلکه جنایت است و باید با آن مقابله شود. این نظر اسلام است» (آیت الله خامنه ای، ۱۳۷۹/۰۱/۲۶). جنگ پیشدستانه و پیشگیرانه ی آمریکا علیه افغانستان و عراق برخلاف بند ۴ ماده ی ۲ منشور سازمان ملل متحد بود (قاسمیان و فلاح نژاد، ۱۳۸۷: ۱۰۹).

۳-۱-۴. احترام به اصل دفاع مشروع

در زمینه ی استثنا برای توسل به زور، دو اصل مهم «ضرورت دفاع» و «تناسب دفاع» در حقوق بین الملل همواره مورد توجه حقوقدانان قرار گرفته است؛ طبق اصل اول، کشور مورد تهاجم منحصرأ می تواند به اعمالی دست زند که برای دفع حمله ضرورت داشته باشد و طبق اصل دوم اقداماتی که در قالب دفاع مشروع صورت می گیرد نباید متوجه اهداف غیرنظامی باشد. بنابراین استراتژی های جنگ پیشدستانه و پیشگیرانه ی آمریکا علیه افغانستان و عراق در تعارض کامل با ماده ی ۵۱ منشور ملل متحد که استفاده از زور برای دفاع از خود را مجاز می داند، قرار دارد. (قاسمیان و فلاح نژاد، ۱۳۸۷: ۱۱۱-۱۱۰).

۳-۲. اقتصادی

از دیدگاه آیت الله خامنه ای: «امنیت، زیرساخت همه پیشرفت های یک ملت است، اگر امنیت نباشد، نه اقتصاد هست، نه فرهنگ هست، نه سعادت عمومی» (آیت الله خامنه ای، ۱۳۹۴/۰۷/۱۵). از نظر چالمرز جانسون^۲ صرف منابع اقتصادی در پروژه های بزرگ نظامی منتهی به کاستن از آموزش، بهداشت و امنیت شهروندان خود خواهد شد. متعاقب پیگیری راهبرد جنگ پیشدستانه و پیشگیرانه، افزایش فزاینده ی بودجه ی نظامی آمریکا، تعادل سیستمی آمریکا را برهم می زند (قاسمیان و فلاح نژاد، ۱۳۸۷: ۱۱۹).

1- Sir Michael Howard

2- Chalmers Johnson

۳-۳. سیاسی

یزدان‌فام به نقل از کلاوزویتس^۱ در خصوص جنگ چنین اظهار نظر می‌کند: جنگ ادامه‌ی سیاست می‌باشد و موضوع محوری، ارتباط میان سیاست و جنگ می‌باشد. رهبران نظامی با کسب آمادگی لازم، این فرصت را در اختیار رهبران سیاسی قرار می‌دهند تا در صورت لزوم اهداف را با ابزار نظامی تأمین کنند (یزدان‌فام، ۱۳۸۶: ۳۹۷).

۳-۳-۱. کاهش گرایش‌های آنارشیک

جنگ پیشدستانه و پیشگیرانه در افغانستان و عراق موجب شد بر بی‌قانونی و هرج‌ومرج‌طلبی نظام آنارشیک بین‌الملل افزوده گردد و این حملات حکایت‌گر حرکتی ارتجاعی است (قاسمیان و فلاح‌نژاد، ۱۳۸۷: ۱۱۲).

۳-۳-۲. جایگزینی گفتمان دیپلماسی با نظامی‌گری

اقدام آمریکا در حمله به افغانستان و عراق اساساً مبتنی بر رویکرد نظامی بود و توجه چندانی به جنبه‌ها و عواقب نرم‌افزاری و دیپلماتیک صورت نگرفته بود. قاسمیان و فلاح‌نژاد به نقل از جوزف نای^۲ می‌نویسند: نمی‌توان ارزش‌های حقوق بشری و دموکراسی را به زور به کشوری تحمیل کرد (قاسمیان و فلاح‌نژاد، ۱۳۸۷: ۱۱۳).

۳-۳-۳. ثبات نظام بین‌الملل

اجرای جنگ پیشگیرانه منجر به بی‌ثباتی نظام بین‌الملل می‌گردد و این راهبرد برای ثبات بین‌المللی ارزش چندانی قائل نیست (قاسمیان و فلاح‌نژاد، ۱۳۸۷: ۱۱۵). در اسلام هدف نهایی از جنگ، از بین رفتن فتنه‌ها می‌باشد و قرآن کریم در این باره می‌فرماید: با آنها پیکار کنید تا فتنه‌ای باقی نماند (سوره مبارکه بقره آیه ۱۹۳).

۳-۳-۴. دستاویز نشدن دفاع آینده‌نگر

آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص دستاویز قرار ندادن دفاع آینده‌نگر می‌فرماید: «ما قصد سیطره‌ی بر دنیا نداریم» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۲/۲۶). در حالی که مشروع شمردن راهبرد جنگ پیشدستانه و پیشگیرانه از سوی یک دولت نیرومند باعث می‌شود به تدریج دستاویز دیگر کشورها شود و جهان را به سوی جنگ فراگیر کشاند (قاسمیان و فلاح‌نژاد، ۱۳۸۷: ۱۱۶).

۳-۴. نظامی

از نظر آیت‌الله خامنه‌ای بعد نظامی دفاع آینده‌نگر «تنها عامل رفع تهدید نظامی، اقتدار دفاعی و نظامی و ایجاد ترس و رعب در دشمن بوده و خواهد بود» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۰۶/۲۸). ولی آمریکا با اتخاذ راهبرد جنگ پیشدستانه و پیشگیرانه در زمان بوش پسر از معیارها و ملاک‌های واقع‌گرای فراتر رفته و جنگ را بهترین راهبرد برای دفاع از آنها دانست (قاسمیان و فلاح‌نژاد، ۱۳۸۷: ۱۱۴).

۳-۴-۱. اشاعه‌ی صلح

آیت‌الله خامنه‌ای معتقد است دفاع آینده‌نگر باعث اشاعه‌ی صلح می‌گردد؛ چراکه «اگر ملت انقلابی، همیشه آمادگی خود را حفظ کرد، و اگر مردم روحیه دفاع را برای خودشان حفظ کردند و اگر چهره و قیافه جامعه طوری بود که هرکس به آن نگاه کرد احساس

1- Michael Howard Clausewitz

2 -Joseph Nye

کند ملت آماده و مستعد دفاع از کشور است در این صورت تهدیدها عملی نخواهد شد و منجر به اشاعه صلح خواهد شد» (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۰۷/۰۵). آیت الله خامنه‌ای نظر خویش را در مورد اصالت صلح چنین بیان می‌دارد: «اسلام آشکارا بر صلح به مثابه اصل اولیه تاکید کرده است» (حسینخانی، ۱۳۹۲: ۶۲).

۳-۴-۲. ترسیم دفاع آینده‌نگر در سیاست خارجی

از نقطه نظر اندیشه‌های دفاعی آیت الله خامنه‌ای، در سیاست خارجی می‌توان با کاربست «تاکتیک‌های سیاست خارجی ... در خدمت مبانی راهبردی [دفاع آینده‌نگر می‌توان] باعث افزایش اقتدار و تأثیرگذاری، ارتقای جایگاه کشور ... [گردید]» (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۸/۱۰). ولی اقدامات آمریکا در قالب راهبرد جنگ پیشدستانه و پیشگیرانه موجب تغییر عمده‌ای در مفهوم دفاع شده است (قاسمیان و فلاح‌نژاد، ۱۳۸۷: ۱۱۸).

۳-۴-۳. جلوگیری از اشاعه ی جنگ

آیت الله خامنه‌ای معتقد هستند که: «ما از هیچ جنگی استقبال نمی‌کنیم، ما به هیچ جنگی مبادرت نمی‌کنیم و پیش دستی هم نمی‌کنیم» (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۴/۲۷)؛ چراکه متوسل شدن به قوه ی قهریه در برابر کشورهای دیگر اقدامی پسینی تلقی می‌گردد و تا زمانی که تجاوزی رخ نداده باشد، جنگ یا دست بردن بر ابزار نظامی، جایگاهی در سیاست خارجی کشور نخواهد داشت (حسینخانی، ۱۳۹۳: ۱۴۳). در حالی که، دولت بوش تلاش می‌کرد که از واژه ی جنگ پیشگیرانه که اشاره به جنگی بالقوه در آینده دارد، استفاده کند و به این ترتیب جنگ‌های آمریکا را مشروع و موجه جلوه دهد ولی به عقیده ی آیزنهاور جنگ پیشگیرانه یک مسأله ی امکان‌ناپذیر بود (رضایی، ۱۳۸۳: ۳۰۸).

۳-۵-۵. امنیتی

به عقیده ی آیت الله خامنه‌ای، «جمهوری اسلامی در حال یک مبارزه‌ی سخت و یک مبارزه‌ی همه‌جانبه ... در زمینه‌ی امنیتی، [است] اما ... جنگ‌های امنیتی سخت‌تر از [جنگ‌های متعارف] است» (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۱۲/۲۴). چالمرز جانسون^۱ در اثر «مصائب امپراتوری» در خصوص جنگ پیشدستانه و پیشگیرانه می‌نویسد؛ این راهبرد منجر به یک جنگ همیشگی می‌گردد که منجر به اعمال تروریستی بیشتر علیه امریکایی‌ها در هرجای ممکن و همچنین موجب وابستگی روزافزون به سلاح‌های کشتارجمعی در میان ملت‌های کوچکتر در راستای تلاش برای دفع غول امپریالیسم خواهد شد (جانسون، ۱۳۸۴: ۴۱۶).

۳-۵-۱. کاهش تروریسم

از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای «آمریکایی‌ها ادعا می‌کنند می‌خواهند با تروریسم مبارزه کنند، در حالی که خطرناک‌ترین گروه‌های جرّار تروریستی را خود اینها به وجود آوردند؛ داعش را چه کسی به وجود آورد؟ خودشان اعتراف می‌کنند که در ایجاد داعش نقش و سهم اصلی را داشته‌اند» (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۲/۲۶). در حالی که [راهبرد دفاع آینده‌نگر] «ملت ایران معتقد به دفاع از مظلوم [است]» (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۰۵/۰۱).

۴. جایگاه دفاع آینده‌نگر در اندیشه‌ی دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای

مواضع آیت‌الله خامنه‌ای حاکی از آن می‌باشد که؛ ایشان در حوزه‌ی دفاعی و مسائل استراتژیک دارای رویکردی واقع‌گرایانه به امور دفاعی می‌باشند: «باید آمادگی خود را نیز برای دفاع نظامی از دستاوردهای انقلاب حفظ کنند. ما مکرر این توصیه را کردیم، آمادگی، شامل آمادگی رزمی و آموزشی و سازماندهی و انضباط و اخلاق و پشتیبانی و انواع دیگر آن است» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۱۲/۱۰). تفکر دفاعی آیت‌الله خامنه‌ای در قالب سخنان و پیام‌ها از سوی ایشان مطرح شده است. در مورد اهمیت و جایگاه دفاع آینده‌نگر می‌فرمایند: «دفاع جزئی از هویت یک ملت زنده است. هر ملتی که نتواند از خود دفاع بکند و به فکر دفاع از خود نباشد و خود را آماده نکند، و اهمیت دفاع را درک نکند، به یک معنا زنده نیست» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۰۸/۲۹). سیاست‌های کلی و راهبردی نظام و دکتترین نظامی و دفاعی کشور توسط رهبری تعیین و ابلاغ می‌شود (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵: ۱۱).

۵. ضرورت کاربست دفاع آینده‌نگر

همه‌ی کشورها از میزانی توانایی نظامی تهاجمی برخوردارند و هرگز نمی‌توانند از نیات کشورهای دیگر مطمئن باشند چون برخلاف توانایی‌های نظامی، نیت کشورها را نمی‌توان به صورت تجربی مورد واکاوی قرار داد (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵: ۱۲). در شرایط کنونی نظام جهانی، و محیط ناامن و بی‌ثبات منطقه‌ای، تداوم بی‌ثباتی در مرزهای شرقی و غربی و همچنین مناطق جنوبی که آستان تحولات سیاسی هستند، موجب می‌گردد بخش زیادی از انرژی سیاسی و امنیتی ایران در این راه صرف گردد. لذا در این راستا ایران می‌تواند با گره زدن امنیت خود به مسائل نوظهور منطقه‌ای از تهدیدهای نوظهور جلوگیری نماید و همچنین با کاربست دفاع آینده‌نگر جهت افزایش حضور فعال خود در سطح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای موجبات پیشگیری از تهدیدات آینده را فراهم آورد (برزگر، ۱۳۹۱: ۶۶-۶۴).

۵-۱. تحولات جدید سیاسی-امنیتی

یکی از دلایل و ضرورت‌های اصلی پیگیری دفاع آینده‌نگر، تحولات جدید سیاسی-امنیتی و ژئوپولیتیکی در منطقه‌ی غرب آسیا است که با توجه به بحران‌های روی داده و نقش فعالانه ایران، ساخت قدرت در منطقه‌ی غرب آسیا را به نفع ایران تغییر داده است. بحران‌هایی چون: افزایش اهمیت جهانی تروریسم و بحران‌های منطقه‌ای افغانستان، عراق و سپس سوریه ایران را در مرکز تغییرات جدید قرار داد و موجب گردید ایران تبدیل به نقطه‌ی اصلی اتصال امنیت غرب آسیا به امنیت بین‌الملل گردد (برزگر، ۱۳۹۱: ۲۹-۳۰).

۵-۲. ماهیت متغیر بحران‌های آینده

با توجه به ماهیت نظام بین‌الملل، افزایش دامنه، نقش و نفوذ منافع ملی قدرت‌های فرامنطقه‌ای و ضرورت تمرکز بر منطقه‌گرایی و همچنین اهمیت و حساسیت ژئوپولیتیکی ایران در منطقه‌ی غرب آسیا و تحولات جاری این منطقه، ضروری است که ایران با کاربست دفاع آینده‌نگر آگاهانه و فعالانه در تحولات و بحران‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به ایفای نقش بپردازد (برزگر، ۱۳۹۱: ۲۷-۲۲).

۳-۵. تهدیدهای همه جانبه و دفاع آینده‌نگر

ایران به دلیل ماهیت ضدآستکباری، موقعیت خاص ژئوپولیتیک، ژئوآکونومیک و ژئواستراتژیک در منطقه و برنامه‌ی هسته‌ای صلح‌آمیز خود، با تهدیدات گوناگون و همه‌جانبه‌ای مواجه می‌باشد و شرایط بحران‌زده‌ی غرب آسیا و همچنین حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای ضرورت دیگری بر پیگیری دفاع آینده‌نگر ایجاب می‌کند. «جمهوری اسلامی در حال یک مبارزه همه‌جانبه است، کسی تردید ندارد؛ سخت‌تر از جنگ نظامی، جنگ‌های امنیتی اقتصادی و فرهنگی است» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۱۲/۲۴).

قدرت‌های منطقه‌ای به تهدیدات محلی بسیار حساس هستند و در مورد چگونگی انتخاب متحدان نیز بین آنها تفاوت‌هایی وجود دارد که تأثیر آن مخصوصاً در تصمیمات درون سیاست‌های عربی مشاهده می‌گردد (Walt, 1995: 153). تغییر ماهیت تهدیدات بین‌المللی ناشی از بحران‌های منطقه‌ی غرب آسیا موجب ورود مفهوم ترور به حوزه‌ی امنیت عمومی گردید و ناتوانی آمریکا در کنترل بحران‌های منطقه‌ای و همچنین تحولات جدید ژئوپولیتیک، موجب اتصال امنیت غرب آسیا به امنیت جهانی گردید (برزگر، ۱۳۹۱: ۳۷-۳۰). اهمیت در نظر گرفتن منابع متفاوت تهدید کاملاً روشن است. دولت‌های خاورمیانه تمایل به موازنه‌سازی در مقابل تهدیدات از سوی دیگر قدرت‌های منطقه دارند. مجاورت جغرافیایی تهدیدها یک عامل مهم تصمیم‌گیری است و همین عامل کشورها را وادار خواهد کرد (Walt, 1995: 153) که درصد استفاده از دفاع آینده‌نگر برآیند. این که چرا دولت‌های گوناگون به تهدیدات پاسخ‌های متفاوتی می‌دهند اگرچه این نکته کاملاً روشن است، ارزش آن را دارد که روی آن کاوش بیشتری صورت گیرد چراکه رفتار موازنه‌سازی بسیار بیشتر از سیاست همراهی رایج است (Walt, 1995: 161).

۴-۵. مقرون به صرفه بودن

از آنجاکه پیشگیری همواره آسانتر و مقرون به صرفه‌تر از سایر شیوه‌ها می‌باشد، اهمیت کاربرد دفاع آینده‌نگر بیشتر روشن می‌شود زیرا اجرای این ایده موجب آمادگی پیوسته نظام سیاسی و دفاعی کشور می‌گردد و به واسطه‌ی ایجاد این نوع دفاع از دامنه و شدت تهدیدات کاسته می‌شود و از مهمترین مزایای دفاع آینده‌نگر، کاهش احتمال غافلگیری می‌باشد. از نظر آیت‌الله خامنه‌ای «یکی از اساسی‌ترین کارها همین است که ما ابزارهای دفاعی مان را تقویت بکنیم» (آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳).

۵-۵. دیدگاه غرب

پس از توافق ایران و گروه ۵+۱ بر سر برنامه‌ی جامع اقدام مشترک (برجام) در غرب و بویژه آمریکا دو دیدگاه متفاوت در خصوص سیاست‌های نظامی و امنیتی تهران مطرح شده است: از یک سو، عده‌ای معتقدند ایران ممکن است دکترین راهبردی خود را با تعامل در غرب آهسته تغییر دهد و از سوی دیگر برخی بر این باورند که راهبرد کلی ایران پس از توافق، همان دکترین تهاجمی و جنگ‌طلبانه‌ی پیشین در منطقه و جهان خواهد بود (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵: ۹). به نظر می‌رسد سردرگمی غرب ریشه در دو موضوع اصلی دارد: اول آنکه در جمهوری اسلامی ایران سند راهبرد امنیت ملی به طور رسمی منتشر نمی‌گردد و دوم اینکه تا حدودی به شکاف اطلاعاتی و عدم شناخت صحیح این کشورها نسبت به ساختار تصمیم‌گیری در حوزه‌های راهبردی کشور که تفکر رهبری نقش تعیین‌کننده‌ای در آن دارد، مرتبط است (برزگر و رضائی، ۱۳۹۵: ۹).

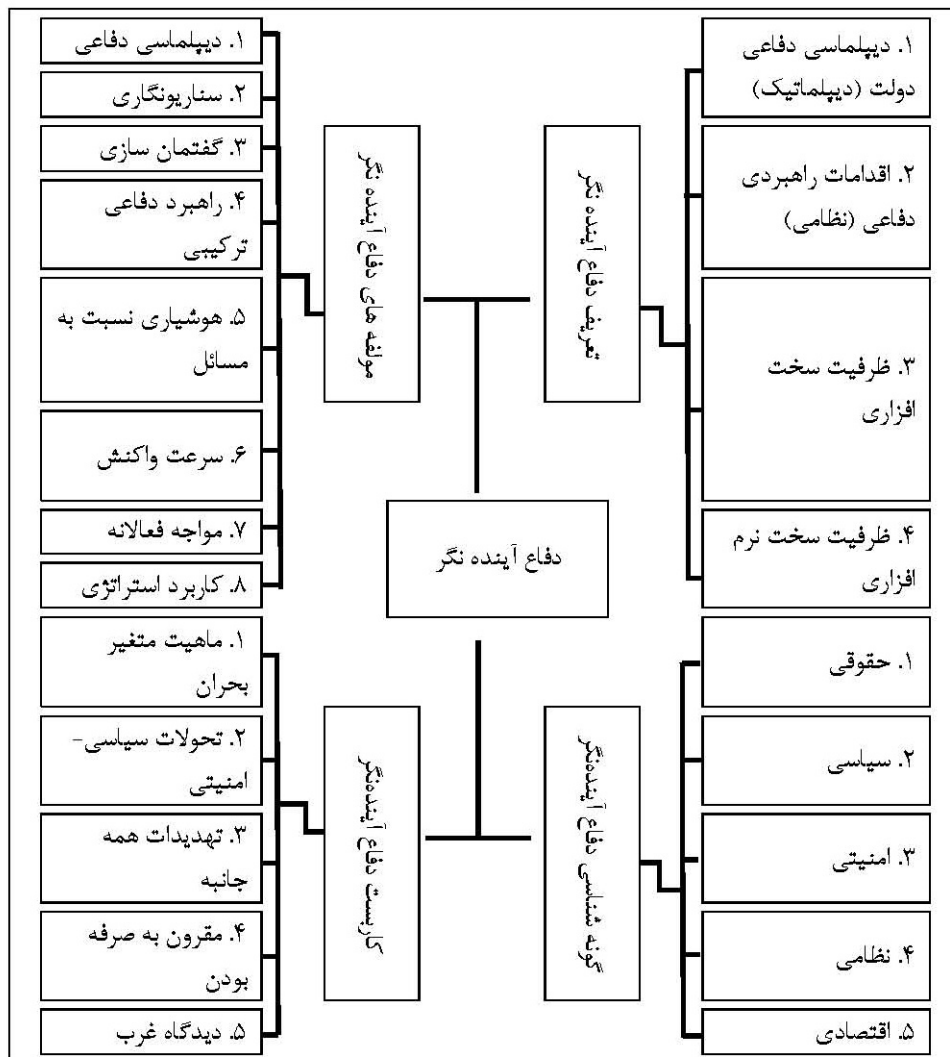

نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهد که آیت‌الله خامنه‌ای با اشراف به این موضوع که راهبرد کلان آمریکا و غرب برای مواجهه با ایران یک راهبرد چند گزینه‌ای است، راهبرد تدافعی را از طریق گفتمان‌سازی و دیپلماسی تدافعی برای عرصه‌های سیاسی، نظامی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی مطرح نموده‌اند. این راهبرد با توجه به پیچیدگی‌های عرصه‌های تهاجم دشمنان، متناسب با شرایط سیاسی-امنیتی منطقه، در پی تغییرات در صف بندی‌ها و تحولات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای مطرح گردید. راهبرد صرفاً در عرصه‌ی جنگ نظامی نیست که عامل مؤثر در پیروزی است بلکه در تمامی ابعاد و زمینه‌ها نقش برجسته و تعیین‌کننده‌ای دارا است. با توجه به رهنمودهای آیت‌الله خامنه‌ای اقدامات زیر جهت دستیابی به منافع و امنیت ملی از طریق راهبرد دفاع آینده‌نگر ضروری به نظر می‌رسد:

۱. ایران به‌منظور کاربرد راهبرد تدافعی و کسب دستاورد حداکثری از آن دیپلماسی تدافعی را باید سرلوحه‌ی کار خود قرار دهد.

نمودار شماره ۹. چشم انداز کلی پژوهش

۲. ایران جهت کاربست این راهبرد باید بر مشکلات جمع‌آوری اطلاعات راهبردی و درک دقیق معمای امنیتی منطقه‌ای فائق آید و همچنین در تحلیل اطلاعات راهبردی توانمندی بالایی کسب نماید.

۳. در این راهبرد ارزیابی قطعی و فوری از اقدامات دشمن برای تصمیم‌گیرندگان اهمیت دارد.

۴. واکنش سریع به تهدید، برخورداری از مجموعه توانمندی‌ها در جمع‌آوری و پردازش اطلاعات راهبردی ضروری، تصمیم‌گیری به موقع مسئولان برای کنش یا واکنش و داشتن نیروی نظامی قدرتمند از ضروریات این راهبرد می‌باشد.

و در نهایت در مقایسه‌ی راهبرد دفاع آینده‌نگر آیت‌الله خامنه‌ای با دو محور اساسی دکترین جنگ‌پیشگیرانه و پیشدستانه‌ی بوش در قالب دو سؤال اصلی مورد مقایسه قرار گرفت:

الف: در چه شرایطی جنگ‌پیشگیرانه و پیشدستانه برای مقابله با تهدیدات امنیتی ارزشمند می‌باشد؟

ب: راهبرد ضربه‌ی نخست چه نقشی می‌تواند در امنیت ملی ایالات متحده ایفا کند؟

در خصوص محور اول، راهبرد بوش در زمانی که بازدارندگی شکست می‌خورد برای دفاع از خود قبل از اقدام دشمن، آن کشور را مورد حمله قرار می‌دهد. در این حمله، فوری و قطعی بودن اصل تهدید، نکته‌ی محوری می‌باشد. و این دو نوع حمله شباهت بسیاری دارند. در صورتی که دفاع آینده‌نگر به صورت دو بعدی عمل می‌کند یعنی دارای ویژگی بازدارندگی تدافعی و تهاجمی به صورت توأمان می‌باشد. دفاع آینده‌نگر در دل راهبرد وسیع‌تری قرار دارد که با در نظر گرفتن اصول رفتار عقلانی برگزیده می‌شوند. در انتخاب راهبرد بوش با عدم قطعیت روبرو می‌باشیم در حالی که در دفاع آینده‌نگر با توجه به رهنمودهای آیت‌الله خامنه‌ای با قطعیت بیشتری مواجه هستیم. راهبرد بوش بهترین خط‌مشی به نظر می‌رسد تا اینکه منتظر حمله‌ی دشمن باقی بمانیم، اگر حمله از جانب دشمن قطعی نباشد و یا امکان جلوگیری از آن، از طرق دیگر ممکن باشد، هزینه‌های اضافی بر کشور تحمیل خواهد کرد در صورتی که در قیاس با دفاع آینده‌نگر یکی از ضرورت‌های اصلی آن کاهش هزینه‌های تحمیل شده می‌باشد.

در خصوص محور دوم نیز اندیشمندان آمریکایی استدلال می‌کنند که آمریکا با دستیابی به بمب اتم، در موقعیت منحصر به فرد تاریخی قرار گرفت و در سند امنیت ملی آمریکا استدلال می‌کنند که بازدارندگی و دفاع در برابر تروریست‌ها و دولت‌ها نمی‌تواند به تأمین امنیت آمریکا منجر گردد و تغییرات شرایط بین‌المللی و از بین رفتن انگاره‌های تمایزگذار در بهره‌گیری از سلاح‌ها موجب شده که دولت کنونی آمریکا بیش از دوره‌های قبل به راهبرد بوش پسر روی آورند. افزایش تهدیدها و کاهش اعتماد نسبت به بازدارندگی و اقدامات دفاعی در برابر تهدیدات تروریستی کشتار جمعی از یک سو، و برتری نظامی غیرقابل چالش آمریکا امکان بهره‌گیری از نیروی نظامی در طیفی وسیع در اختیار رهبران آن قرار داده است. مهمترین تفاوت این محور دوم با دفاع آینده‌نگر این است که راهبرد بوش پسر در برابر تهدیدات تروریستی ناکارآمد می‌باشد، بنابراین به صورت پیشدستانه و یا پیشگیرانه اقدام به تهاجم می‌کنند که در دو مورد افغانستان و عراق نتایج غیرقابل قبولی را برای آمریکا به همراه داشت در صورتی که دفاع آینده‌نگر تمام جنبه‌های تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای چه از جانب سایر دولت‌ها یا گروه‌های تروریستی را پوشش می‌دهد.

پیشنهاد راهکار

یقیناً آمادگی دفاعی و به روزرسانی تجهیزات و ادوات نظامی، و تلاش در جهت پیشرفت علم و فناوری در حوزه‌های دیپلماسی و صنعت دفاعی، از الویت‌های نظام سیاسی ایران می‌باشد و شناخت صحیح دشمن از محوری‌ترین مباحث در موضوع دفاع آینده‌نگر

می‌باشد و با توجه به تهدیدات مختلف منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای ایجاب می‌نماید تا ایران همیشه در عرصه‌ی منطقه‌ای و بین‌المللی حضور فعال داشته باشد و با ارتقای توان همه‌جانبه‌ی خود منجر به ایجاد بازدارندگی مؤثر در مقابل تهدیدات منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای گردد.

منابع

الف) فارسی

۱. اسدی، بیژن (۱۳۸۷)، *سیاست خارجی دولت اصلاحات؛ موفقیت‌ها و شکست‌ها*، تهران: مرکز بازشناسی اسلام و ایران.
۲. بیلیتس، جان، استیو اسمیت (۱۳۸۳)، *جهانی شدن سیاست: روابط بین‌الملل در عصر نوین*، ترجمه ابوالقاسم راه‌چمنی و دیگران، تهران: موسسه فرهنگی و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر.
۳. برزگر، کیهان (۱۳۹۲)، *سیاست خارجی ایران در خاورمیانه بین حوادث یازده سپتامبر ۲۰۰۱ و تحولات عربی ۲۰۱۱*، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
۴. دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال (۱۳۸۷)، *چارچوب مفهومی برای ارزیابی سیاست خارجی ج.ا.ایران*، تهران: دفتر گسترش تولید علم، چ. اول.
۵. رضایی، مهدی (۱۳۸۳)، *نومحافظه‌کاران و مسئله مبارزه با تروریسم جهانی*، کتاب آمریکا، ویژه محافظه‌کاران آمریکا، شماره ۴، تهران ابرار معاصر ایران.
۶. قاسمی، فرهاد (۱۳۹۱)، *اصول روابط بین‌الملل*، چاپ چهارم، تهران: نشر میزان.
۷. قوام، سیدعبدالعلی (۱۳۹۰)، *روابط بین‌الملل: نظریه‌ها و رویکردها*، تهران، سمت.
۸. جانسون، چالمرز (۱۳۸۴)، *مصائب امپراتوری: امپریالیسم نظامی آمریکا در قرن ۲۱*، ترجمه عباس کاردان و حسین سعیدکلاهی‌خیابان، تهران: ابرار معاصر تهران.
۹. حسنوی، رضا و همکاران (۱۳۹۳)، *مجموعه مقالات دومین همایش تبیین اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای*، تهران: اداره عقیدتی سیاسی دانشگاه مالک اشتر.
۱۰. حسینخانی، نورالله (۱۳۹۲)، *مبانی نظری اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای*، تهران: دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
۱۱. مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۸)، *تحول در نظریه‌های روابط بین‌الملل*، تهران: سمت.
۱۲. محمدزاده، محمدعلی، محمدتقی نوروزی (۱۳۷۸)، *فرهنگ استراتژی*، تهران: سنا.
۱۳. نخعی، هادی (۱۳۷۶)، *توافق و تزاخم منافع ملی و مصالح اسلامی (بررسی تطبیقی سیاست خارجی دولت‌های ملی و اسلامی)*، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

مقالات

۱۴. برزگر، کیهان، مسعود رضائی (۱۳۹۵)، «راهبرد دفاعی ایران از منظر آیت‌الله خامنه‌ای»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، شماره ۷۴، صص ۳۳-۷.
۱۵. برزگر، کیهان (۱۳۸۸)، «سیاست خارجی ایران از منظر رئالیسم تهاجمی و تدافعی»، *فصلنامه بین‌المللی روابط خارجی*، سال اول، شماره ۱، صص ۱۵۳-۱۱۴.

۱۶. سازمند، بهاره، لقمان قنبری (۱۳۹۱)، «آمریکا و رویکرد تلفیقی به امنیت بعد از حادثه ۱۱ سپتامبر (مطالعه موردی: رویکرد نوین امنیتی ایالات متحده آمریکا علیه جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه مطالعات منطقه‌ای: آمریکاشناسی-اسرائیل‌شناسی*، سال سیزدهم، شماره سوم صص ۲۸-۱.
۱۷. ستاریخواه، علی و دیگران (۱۳۹۵)، «ماهیت صحنه جنگ ترکیبی آینده احتمالی علیه ج.ا.ایران در افق ۱۴۰۴»، *آینده‌پژوهی دفاعی*، سال اول، شماره ۱، صص ۴۴-۲۷.
۱۸. عمویی، حامد، الهام حسین‌خانی (۱۳۹۰)، «دیدگاه‌های رهیافت‌های مختلف روابط بین‌الملل نسبت به مساله صلح»، *فصلنامه تخصصی علوم سیاسی*، شماره چهاردهم صص ۱۷۴-۱۴۹.
۱۹. قاسمیان، علی؛ علی فلاح‌نژاد (۱۳۸۷)، «استراتژی جنگ پیشگیرانه ایالات متحده آمریکا علیه عراق در بوته نقد»، *مطالعات سیاسی*، زمستان ۱۳۸۷، شماره ۲، صص ۱۲۰-۱۰۳.
۲۰. مرادپیری، هادی (۱۳۹۱)، «الگوی دفاعی در اندیشه دفاعی حضرت امام خامنه‌ای»، *فصلنامه بین‌رشته‌ای دانش راهبردی*، شماره ۹، صص ۱۱۲-۸۳.
۲۱. مرادپیری، هادی (۱۳۹۱)، «جزوه اندیشه نظامی»، *پژوهشکده عالی جنگ و علوم دفاعی دانشگاه جامع امام حسین (ع)*، تهران، بی‌نا.
۲۲. متقی، ابراهیم (۱۳۸۵)، «فرایندهای تحول در ساختار و کارکرد دیپلماسی دفاعی آمریکا»، *فصلنامه راهبرد دفاعی*، سال چهارم، شماره ۱۴، صص ۲۶-۷.
۲۳. مینائی، حسین و دیگران (۱۳۹۵)، «تعیین پیشران‌های اصلی دیپلماسی دفاعی ج.ا.ایران، در سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی»، *آینده‌پژوهی دفاعی*، سال اول، شماره ۱، صص ۲۶-۷.
۲۴. نوذری، فضل‌اله (۱۳۹۵)، «تعیین علایق ژئوپلتیک بازیگران حوزه دریای عمان و تاثیر آن بر تدوین راهبرد دفاعی ج.ا.ا.»، *مجله سیاست دفاعی*، سال بیست و چهارم، شماره ۹۵، صص ۷۲-۳۵.
۲۵. یزدان‌فام، محمود (۱۳۸۶)، «ضربه نخست: حمله پیش‌دستانه و پیش‌گیرانه در سیاست امنیت ملی آمریکا»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، سال دهم، شماره دوم، مسلسل ۳۶، صص ۳۹۸-۳۸۳.

پایان‌نامه‌ها

۲۶. موسوی، سیدایوب (۱۳۹۱)، «بیداری اسلامی و تاثیر آن بر روابط ایران و عربستان»، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، دانشگاه تهران.
۲۷. قربانی‌علی‌آبادی، سیدجواد (۱۳۹۰)، «دفاع پیشگیرانه در عرصه سیاست خارجی دولت آمریکا؛ (بررسی تطبیقی دوران ریاست‌جمهوری جرج بوش و اوباما)» کارشناسی‌ارشد، *دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی*-دانشکده علوم سیاسی.
۲۸. غمدیده، مهدی (۱۳۹۴)، «بررسی تطبیقی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از منظر مکتب واقع‌گرایی (مطالعه موردی دولت‌های هاشمی و احمدی‌نژاد)» کارشناسی‌ارشد، *دانشگاه علامه طباطبائی*، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

وب‌سایت

۲۹. آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۱۲/۲۴، دسترس در Khamenie.ir

۳۰. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۱۲/۱۷، دسترس در *Khamenie.ir*
۳۱. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۱۰/۲۶، دسترس در *Khamenie.ir*
۳۲. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۶/۶/۲۶، دسترس در *Khamenie.ir*
۳۳. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳، دسترس در *Khamenie.ir*
۳۴. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۰۶/۲۸، دسترس در *Khamenie.ir*
۳۵. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۰۶/۰۳، دسترس در *Khamenie.ir*
۳۶. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۰۵/۲۶، دسترس در *Khamenie.ir*
۳۷. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۰۵/۰۱، دسترس در *Khamenie.ir*
۳۸. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۰۴/۱۲، دسترس در *Khamenie.ir*
۳۹. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۸/۱۰، دسترس در *Khamenie.ir*
۴۰. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۷/۱۵، دسترس در *Khamenie.ir*
۴۱. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۷/۱۵، دسترس در *Khamenie.ir*
۴۲. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۴/۲۷، دسترس در *Khamenie.ir*
۴۳. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۴/۲۰، دسترس در *Khamenie.ir*
۴۴. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۳/۲۶، دسترس در *Khamenie.ir*
۴۵. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۲/۲۶، دسترس در *Khamenie.ir*
۴۶. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۱/۳۰، دسترس در *Khamenie.ir*
۴۷. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۰۱/۰۱، دسترس در *Khamenie.ir*
۴۸. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۱۲/۲۱، دسترس در *Khamenie.ir*
۴۹. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۲/۶/۱۴، دسترس در *Khamenie.ir*
۵۰. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۱/۱۲/۱۴، دسترس در *Khamenie.ir*
۵۱. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۰۷/۲۰، دسترس در *Khamenie.ir*
۵۲. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۰۹/۲۳، دسترس در *Khamenie.ir*
۵۳. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۸۶/۰۵/۳۰، دسترس در *Khamenie.ir*
۵۴. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۸۳/۰۴/۱۷، دسترس در *Khamenie.ir*
۵۵. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۸۱/۰۳/۱۴، دسترس در *Khamenie.ir*
۵۶. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۷۹/۰۱/۲۶، دسترس در *Khamenie.ir*
۵۷. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۰۸/۲۹، دسترس در *Khamenie.ir*
۵۸. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۱۲/۱۰، دسترس در *Khamenie.ir*
۵۹. آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۶۸/۰۷/۰۵، دسترس در *Khamenie.ir*

۶۰. جلوداریان، امید (۱۳۹۶)، «گفتمان‌سازی از منظر رهبر معظم انقلاب مقطع بررسی»، ۱۳۹۰-۱۳۹۶، قابل دسترس در

<http://www.iribnews.ir/fa/news/1907579>

۶۱. متقی، ابراهیم (بی‌تا)، «بررسی عناصر موثر بر استراتژی دفاعی جمهوری اسلامی ایران با تاکید بر برنامه اول توسعه»، قابل دسترس

در <http://www.ensani.ir/fa/content/67069>

۶۲. فصیحی، محمد (۱۳۹۴)، «دفاع در اندیشه امام (ره) و رهبری»، قابل دسترس در <http://aftabejonoob.ir/note/62860>

۶۳. آیت‌الله خامنه‌ای، تبیین اندیشه دفاعی امام خامنه‌ای (۱۳۹۶)، گزیده‌ای از اندیشه دفاعی معظم‌له در دسترس در ۲۳ اسفند

<http://www.tademam.ir/news/1119>

(ب) انگلیسی

1. Walt, M., S (1995), **The Origins of Alliances**, United States of America: Cornell University Press,
2. Fetic Gabriel S (2014), "fields of classic diplomacy with which defence diplomacy interacts horizontally, Preventive diplomacy, coercive diplomacy", revista academiei forțelor terestre NR. 1 (73)/2014 PP 10-16, available at: http://www.armyacademy.ro/reviste/rev1_2014/FETIC.pdf.